

TRIANON GAZDASÁGI HATÁSAI

Mózes Mihály

(Eszterházy Károly Főiskola, Eger)

I. Az elvesztett örökség: a monarchia felbomlása

A XIX. század második fele Európa-szerte új nemzetállamok, nagyhatalmak kialakulásával járt. 1861-ben lezajlottak az orosz reformok, 1864-ben követte ezt Románia és Lengyelország reformátalakulása. Az 1867. évben megszületett a kiegyezés és létrejött az Osztrák–Magyar Monarchia. 1871-ben a német egység és az olasz egység létrejöttével ez a sor folytatódott. Új és kedvezőbb tőkebefektetési lehetőségek kínálkoztak. Az óceánon túl az amerikai polgárháború szintén hatalmas, egységes nemzetállamot teremtett és a reformok korába lépett – az 1867–1868-as Meidzsi-reformok során – Japán is.¹

Egy fél évszázados növekedés következett ezekben az országokban. A külföldi tőke befektetései eredményes belső akkumulációt indítottak el és a Monarchia is megindult a gazdasági felemelkedés útján, hogy 1914-re a világ hatodik ipari hatalmává váljon.² Magyarország történetében is eredményes gazdasági periódus volt a dualizmus fél évszázada. A nemzeti jövedelem 1913-as árákon számítva évente átlagosan 2 és fél százalékkal növekedett. A lakosság átlagos évi 0,7%-os emelkedése mellett a mezőgazdasági termelés 1,7%-kal, a bányászat és az ipar termelése 4 és fél százalékkal, míg a szállítás és a kereskedelem teljesítménye 5%-kal nőtt. Az egy lakosra jutó szolgáltatások értéke több mint kétszeresére duzzadt.³

A magyar országrész a Monarchián belül jelentős eredményeket mutatott a gazdaság szerkezeti átalakulásában is. A mezőgazdaság részesedése 1913-ra 60%-ra csökkent az ipar és a bányászat 18%-os, a szolgáltató ágazatok 22%-os részvétele mellett.⁴

¹ Berend T. Iván – Ránki György: Peculiarities of Industrial Progress in Eastern Europe and the Development of Working Class. Third International Congress of Economic History. Paris. 1968., illetve Mózes Mihály: Ipari forradalmak kora. Bp. 1992. 3–15. Illetve uő: A nyugati demokráciák születése. Bp. 1992. 11–12.

² Hanák Péter: Magyarország az Osztrák–Magyar Monarchiában. Századok, 1971. 5. sz., továbbá Berend–Ránki: Magyarország iparának színvonala az európai összehasonlítás tükrében. Közgazdasági Szemle, 1960. 8–9. sz. Lásd még Katus László: Economic Growth in Hungary During the Age of Dualism 1867–1913. A Quantitativ Analysis Studia Historica 1970. 5.

³ Ránki György: A magyar gazdaság száz éve. Bp. 1972. 94–101. Újabban Katus László: Az ipar fejlődése. In: Magyarország története 6/2. Bp. 1979. 1028–1037.

⁴ Ránki György: Az Osztrák–Magyar Monarchia gazdasági felődésének néhány problémája. Valóság 1968. 4. sz. Uő: A magyar gazdaság száz éve. I.m. 78–82.

Összehasonlításként: Ausztriában a mezőgazdaság 52%-ot, az ipar és bányászat 22%-ot, a szolgáltató ágazat 26%-ot jelentett.⁵ Európai összevetésben ez azt jelenti, hogy Nagy-Britannia, Franciaország, Németország, Svédország kivételével végeredményben a jelentősebb államokat a magyar gazdaság szerkezeti átalakulásban is megelőzte.

Hatalmas piacként is funkcionált a Monarchia. 1913-ra csaknem 50 milliós piacot jelentett a magyar gazdaság termékei számára. Nyilvánvaló, hogy a termékek az összehasonlító előnyök révén a Monarchia területein eladhatóak voltak, és magyar gazdaság dinamikus fejlődését ezek a piaci keretek mindenképpen biztosították.

A Monarchia nemzeti összterméke 1913-ra elérte a 23 milliárd aranykoronát. Ebből Magyarország részesedése 8,1 milliárd aranykorona volt. Magyarország adta a Monarchia nemzeti termékének kb. egyharmadát (35%-át). Az egy lakosra jutó nemzeti jövedelem Ausztriában 516 korona/fő, a történelmi Magyarország területén 435 korona/fő volt.⁶

Ezeknek a boldog békeidőknek vetett véget a háború. 1918 ősze pedig semmivé tette mindazt, ami kialakult. Az őszi események során felbomlott az Osztrák–Magyar Monarchia. Megszűnt egy 50 milliós piac, felbomlott egy olyan gazdasági egység, amely a résztvevő népek gazdasági növekedését meglehetősen hatékonyan elősegítette. Az Osztrák–Magyar Monarchia olyan gazdasági közösség volt, amely a résztvevő feleknek kétségtelen gazdasági előnyöket hozott.⁷

A Monarchia romjain kisállamok körvonalazódtak: autark tendenciákkal, egymástól való hűvös elzárkózással, erőteljes vámintézkedésekkel és vámpolitikával. Ezek a kisállamok a nagyhatalmak gazdasági befolyási övezeteibe kerültek. Az osztrák–magyar Délkelet-Európát felváltotta egy szláv–román Délkelet-Európa, amely az Antant kényszerpályájára terelte a kialakuló utódállamokat.⁸

A magyarok gazdasági veszteségei a Monarchia összeomlásából fakadóan igen számottevőek voltak. Elvesztett az 50 milliós monarchiai piac, sőt, még a 21 milliós történelmi Magyarország piaca sem kárpótolhatott mindezekért, hiszen az elkövetkező területi változások elsöpörték a történelmi Magyarország területi egységét. Egy olyan gazdasági vákuum keletkezett a Monarchia összeomlásának során, amely megroppantotta a magyar gazdaságot. A mezőgazdaság elveszítette piaci jelentős részét. Az ipar, amely monarchiai termelésre rendezkedett be, piac nélkül maradt.

⁵ Fellner Frigyes: Ausztria és Magyarország nemzeti jövedelme. Bp. 1916. alapján

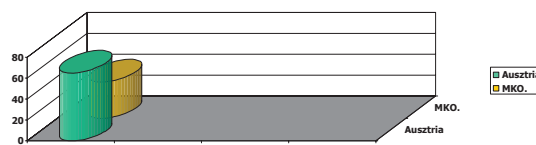
⁶ Berend–Ránki: Nemzeti jövedelem és tőkefelhalmozás Magyarországon. Történelmi Szemle 1966. 2. sz., illetve Katus László (szerk.): Magyarország története 6/2. I.m. uo.

⁷ Vö.: European Historical Statistics. Ed.: B.R. Michell, London, 1975., illetve Carlo Cipolla: Fontana Economic History of Europe III–IV. Elismerő hangvétellel írnak a Monarchia gazdasági fejlődéséről.

⁸ Berend–Ránki: Közép-Kelet-Európa gazdasági fejlődése a 19–20. században. Bp., 1969.

A Monarchia 1918-ban

- Bruttó nemzeti termék : 23 Md. aranykorona
- Megoszlása:

A háború utáni állam nyersanyagforrásai – mint a későbbiekben is taglaljuk – lényeges mértékben beszűkültek. Ugyanakkor egy gazdasági torzó keletkezett. Bizonyos ágazatok egyáltalán nem, vagy csak részben voltak jelen a magyar gazdaságban. A könnyűipar számos ága: a textilipar, a cellulóz- és papíripar (vagy a faipar) szinte teljesen lekerültek az új nemzetgazdaság palettájáról. Ezeket az ágazatokat a későbbiekben – tekintve, hogy a környező államokkal a gazdasági együttműködés korlátozott maradt – ki kellett fejleszteni. A súrlódási felületek megnövekedtek Délkelet-Európában. Az európai vámhatárok hossza 6–7 ezer km-re megnyúlt. A korábbi 13 pénzrendszer helyébe 27 lépett és a volt Osztrák–Magyar Monarchia területén önmagában hét önálló vámterület keletkezett.⁹

II. A trianoni dráma

Az I. világháború kitörése nemcsak a fél évszázados békés fejlődést szakította félbe, hanem a felkészületlen gazdasági életben is súlyos zavarokat is okozott. A háborús termelés nyomán csak néhány iparágban bontakozott ki hadikonjunktura. A gazdasági élet más területein viszont munkaerő- és nyersanyaghiány jelentkezett, és a termelés visszaesésének jelei mutatkoztak. Súlyos helyzet keletkezett a mezőgazdaságban, ahol a férfi munkaerő kb. 50%-a hiányzott és a loállomány jelentős részét katonai célra mozgósították. Az állatállomány csökkenése a földek növekvő részének megművelését korlátozta és a mezőgazdasági terméshozamok is visszaestek. A termelés a háború előtti utolsó két esztendőben a korábbi szint felére süllyedt. Csökkent a szén- és vastermelés, noha mindkettő

⁹ Berend T. Iván – Szuhay Miklós: A tőkés gazdaság története Magyarországon 1848–1944. Bp. 1975. 206.

kapcsolatban állt a hadigazdasággal. A fogyasztási iparágak a háború előtti évekhez képest gyakorlatilag összeomlottak. A háború végére már nem csupán a hátországot nem tudták élelmezni és ruházni, de gondok jelentkeztek a frontokon harcoló katonákkal is.¹⁰ A hadkiadások ugrásszerűen növekedtek, mindezt az állam növekvő bankjegybocsátással próbálta ellensúlyozni. A zsugorodó árú-készletekkel szemben egyre több pénz került forgalomba. Természetesen ez nagy erejű inflációhoz vezetett. A pénz értéke a háború előtti szint kb. 40%-ára csökkent.¹¹ Ez az infláció a forradalmak alatt felgyorsult és az 1920 decemberére 1% alá csökkent.¹²

Nem segítették a gazdaság talpraállítását a háború után kibontakozó forradalmak sem. A forradalmak két ütemben, egymástól eltérő irányban keresték a magyar gazdaság javításának lehetőségeit. 1918 októberében az őszirózsás forradalmat követő átalakulás a tradicionális maradványok felszámolására törekedett. Demokratizálni kívánta a politikai és a társadalmi életet. Rövid kényszerintézkedéseken túlmenően azonban a gazdasági életet lényegében nem reformálták. A földbirtok reformterve alig érintette a magyar birtokviszonyokat.

A Tanácsköztársaság gazdasági reformkísérletei nem segítették a gazdaság helyreállítását. Az 1919 márciusától hatalomra került kommunista-szociáldemokrata kormányzat egy államgazdaság kialakításán fáradozott. Államosították a gazdaság valamennyi ágát: az ipart, a bányászatot, a kereskedelmet. Mindez állami centralizmus kialakulását eredményezte. Lehetővé tett olyan intézkedéseket, amelyek egyáltalán nem voltak indokoltak, például a nagyszabású béremelést, aminek gazdasági háttere természetesen nem volt. Átmenetileg javítottak ugyan a helyzeten, de a termelés leromlásából, az ország ellen fenntartott blokád következményeként jelentkező nyersanyaghiányból, a területek elszakadásából származó gazdasági zűrzavarból a kormányzat nem tudott kilábalni.

A távolabbi tervek realizálása nem sikerülhetett, hiszen a Tanácsköztársaság 1919 augusztusában megbukott. A látványos szociális intézkedések a társadalom egy részének helyzetét javították ugyan, főleg a szegényebb néprétegeket, de a gazdasági elit köreiben hatalmas ellenállást váltottak ki. A háborút követő forradalmak kísérlete egy új út megnyitására idegen volt a magyar fejlődés hagyományaitól és kudarcba fulladt. A Tanácsköztársaság utáni kormányzat napok alatt visszaállította a magyar gazdaság természetes tulajdonviszonyait.

A történelmi Magyarország, amelynek keretei között a magyar nemzetgazdaság korszerűsítésének első fázisa megtörtént, több önálló államnak adta át helyét. Jelentős területei szomszéd államok integráns részeivé váltak.

¹⁰ Magyarország története. VIII/2. kötet (Szerk.: Ránki György) Bp. 1978. 740–471.

¹¹ Ránki György: A magyar gazdaság száz éve. I.m. 120–121. 1918. októberi adat. A következőkben a korona értékromlása felgyorsult, 1919 decemberére már csak az 1914-es érték 11%-át, 1920 végére pedig mindössze 1%-át érte el.

¹² Vö. Ránki György: A magyar gazdaság száz éve. I.m. 121. 1920–1924 között a korona 1/180-ára csökkent. Az árak 1914–1924 között 8000-szeresre emelkedtek a bérek 3500-szoros növekedése mellett.

1920. első felére lezajlottak a béketárgyalások, majd az ország új határait a trianoni békeszerződés szentesítette 1920. június 4-én. A béke egyfajta gazdasági tragédia volt az ország számára. Az ún. „életképesség” elve alapján ugyanis jelentős magyarlakta területeket szakított el, amelyet az Antant-hatalmak diktáltak.

Jelentős mezőgazdasági területek is elkerültek. A magyar gazdaság azonban különösen az elcsatolt területeken lévő bányakincsek miatt került nehéz helyzetbe. A bányászat jelentős része ugyanis a jelenlegi ország területén kívülre esett. Így pl. a nemesfémbányászat – amely korábban Nagybánya és Felsőbánya, illetve Zalatna és Kőrösbánya környékén volt elsősorban fejlett – Romániához került. A felvidéki nemesércbányászat Zólyombreznó és Besztercebánya vidékén, valamint Selmecebányán, a szlovák gazdaság részre lett a kialakuló új csehszlovák államon belül. A feketeszénkészletek jelentős része is elveszett. Boksánbánya, Resicabánya, Oravicabánya és Anina Romániának jutott. A barnaszénkészletek jelentős része Dél-Erdélyben – Vajdahunyad, illetve Petrozsény és Lupeny környékén – ettől kezdve az új román államot gazdagította.

A vasérckészletek jelentős része a Felvidéken található a Lőcse, Szomolnok, Rozsnyó, Görnicbánya háromszögben. Ez a terület a létrejövő Csehszlovákiáé lett, beleértve az itt kialakult jelentősebb feldolgozóipart is. Néhány fontos vasércbányánk volt Erdély területén. Észak-Erdélyben Aknasuhatag és Rónaszék térségében bányásztak vasércet, valamint Erdély déli részén több helyen is: pl. Ruszkabányán, a Maros-völgytől északra eső hegyekben és Boksánbánya környékén, illetve Vaskón és Rézbányán. Utóbbi környékén komoly vasérckészletek is találhatóak, a Székelyföldön pedig Székelyudvarhelytől délkeletre voltak jelentősebb vasérclelőhelyek. Horvátország elcsatolásával a horvátországi vasérckészletek is elkerültek az országtól: A Varasd környéki bánya, részben pedig Horvátországnak a Szávától délre eső területein nyitott vasércbányák is.

Teljesen kősóbányák nélkül maradt Magyarország. Romániában főként Máramarossziget, Aknasuhatag és Aknaszlatina környékén bányásztak sót. A másik nagyobb lelőhely Dés környéke volt, a harmadik pedig Marosújvár. Székelyföldön Szováta térségében voltak jelentősebb lelőhelyek, a szász vidéken – Dél-Erdélyben – pedig Nagyszeben mellett.

A feldolgozóipar jó része az új országterületen maradt, ami nagy aránytalanságokhoz vezetett. Itt koncentrált a vas- és fémipari termelés 50,7%-a. Ám jelentős gépgyárak Csehszlovákiához kerültek: például a Pozsony környéki, valamint a Súlyombreznó és Besztercebánya térségében lévő, illetve a szomolnoki és a rozsnyói, és a Kassa környéki. Románián belül Erdélyben Aradon, Temesváron, Vajdahunyadon, Pusztakarásban, Boksánbányán, Stájerlakaninán, Oravicabánya térségében alakult ki jelentősebb gépipar. A délvidék gépipara jószerével Eszéken és Zágrábban összpontosult. Ezek a szerb–horvát–szlovén államot gazdagították.

A vegyipar csaknem fele is az új országhatárokon kívülre esett (mindössze a korábbi termelés 54,9%-a maradt az új országterületen). Temesvár, Marosújvár, Kolozsvár, Szatmárnémeti, Dézs, Nagyvárad, Nagyszeben, Brassó és Marosvásárhely jelentős vegyi ipara Romániának jutott. Az I. világháború előtt részben Pozsony környékén, részben Nagyszombat, Léva, Trencsén, Besztercebánya,

Turócszentmárton, Zsolna, Losonc és Kassa környékén működő vegyészeti a csehszlovák államhoz került, ráadásul a vegyipar jó néhány nyersanyagforrása is az „utódállamoké” lett. Erdélyben szinte valamennyi szász városban (pl. Brassóban, Nagyszebenben) számottevő vegyipar épült ki. A délszláv államban Orsova, Újvidék, Szabadka és Fiume lettek ezen iparág központjai. Fiume nagyon jelentős vegyipari gyárakkal rendelkezett.

A fakitermelés és –feldolgozás is jórészt a román, illetve a csehszlovák állam gazdaságát élte 1920 után. Ugyanakkor a gépipar 82,2%-a az új országterületen maradt. Ugyanis hatalmas kapacitású gépipar épült ki 1918 előtt, elsősorban Budapest környékén. Miskolc, Diósgyőr, Ózd, Salgótarján és Győr, valamint a Dunántúl déli részén Pécs, Kaposvár, Nagykanizsa szintén komoly gépipari kapacitással rendelkezett.

A faiparnak mindössze 22,3%-a maradt a mai Magyarország területén, a bőr- iparnak az 57,8%-a. Mind a két iparág termelése főleg a Romániához tartozó Erdélyben bontakozott ki. A Kárpátok hatalmas mennyiségű fát adtak az országnak. Az ezekre épülő papír- és cellulózipar egy része is természetesen Erdély területén volt, beleértve a fűrésztelepeket is. Petrozsény és Lupeny, Nagyszeben, Brassó, Sepsiszentgyörgy, Székelyudvarhely, Ditró, Torda és Kolozsvár környékén, valamint fent, Észak-Erdélyben Aknasuhaton, Rónaszéken és Aknaszlatinán voltak nagyobb fűrésztelepek. A Felvidéken a Tatra térségében összpontosult a fakitermelés és –feldolgozás. Lőcse, Poprád, Zsolna és Turócszentmárton, valamint Szered és Nyitra térsége szintén nagyobb faipari üzemekkel rendelkezett.

Az üvegyárak jelentős része is elveszett. Például a zsolnai üvegyár – amely jelentős kapacitású volt – a mai Szlovákiáé lett. Az erdélyi területeken is működtek hasonló üzemek. A kissármási földgázmező Románia része lett. A textiliparnak 41,8%-a maradt az új ország területén. A pamutfonó üzemek jelentős része Erdélyben volt, Temesvár környékén. A szász városokban lényegében mindenütt (Medgyes, Segesvár, Nagyszeben és Brassó térségében) voltak textilgyárak, a Felvidéken pedig Pozsonyban és Nagyszombatban, de Losonc és Rimaszombat, illetve – ha a bőrgyárakat is figyelembe vesszük – Rózsahegy és Liptószentmiklós, Késmárk, Lőcse térsége is jelentősebb üzemekkel rendelkezett. A Délvidéken is voltak fontos textilipari központok: például Újvidéken, Szabadkán, illetve Zágráb és Fiume környékén.¹³

A cipőgyártással is hasonló volt a helyzet. Erdélyben nagyon sok helyen működött cipőgyár: Nagyenyedén, Székelyudvarhelyen, Désen, Nagyváradon. A Felvidéken is volt belőlük néhány: például Selmecebányán, Rimaszombaton. Mindezek eredményeképpen a textiliparhoz tartozó ágazatoknak több mint fele az új országterületen kívülre került. A ruházati ipar 74,7%-a maradt a trianoni Magyarország területén, a papíriparnak viszont mindössze 23,4%-a (a már fent felsorolt okok miatt).¹⁴ A nyomdaipar 89,2%-a megmaradt.

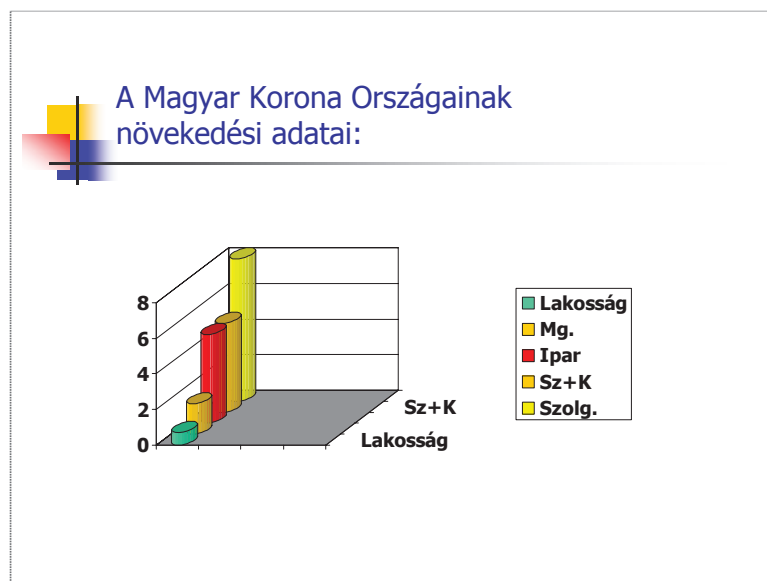
¹³ Mózes Mihály: Regionális modernizáció Erdélyben, a Bánátban és a Tiszántúlon (1867–1918) (kézirat) alapján.

¹⁴ Magyarország története VII/1. (Szerk.: Katus László) alapján. Bp. 1979. 352.

A felsorolt adatokból néhány ellentmondás, következtetés leszűrhető. A feldolgozóipar jelentős része az új országterületen maradt.¹⁵ Monarchiai piacra méretezett hatalmas nehéz- és gépipari kapacitással rendelkezett 1918–1920 után is Budapest, valamint néhány nagyváros: Miskolc, Diósgyőr és Salgótarján. Az ezek működtetéséhez szükséges nyersanyagforrások viszont már nem léteztek. A tagállamok között gazdasági együttműködésről, bármiféle gazdasági segítőkészségről vagy jóindulatról pedig beszélni sem lehetett. Vámháború bontakozott ki az utódállamok, illetve Magyarország és Ausztria között, amelyek hátráltatták a gazdaság normális működését.

A szűkös hazai nyersanyagforrások viszont elégtelennek bizonyultak. A Dunántúlon voltak barnaszénkészletek Brennbergbánya, Tatabánya, Dorog, Várpalota környékén, illetve Észak-Magyarországon, Salgótarján, illetve Rudabánya térségében. Feketeszén-termelés az új Magyarország területén gyakorlatilag csak a Mecsekben folyt. Ami a többi nyersanyagot illeti, vasérc csak Tatabánya térségében volt. Az új kincsek, a Dunántúli-középhegységben Gánt és Halimba vidékén fellelt bauxitkészleteknek a jelentősége viszont a elkövetkezendő években felértékelődött.

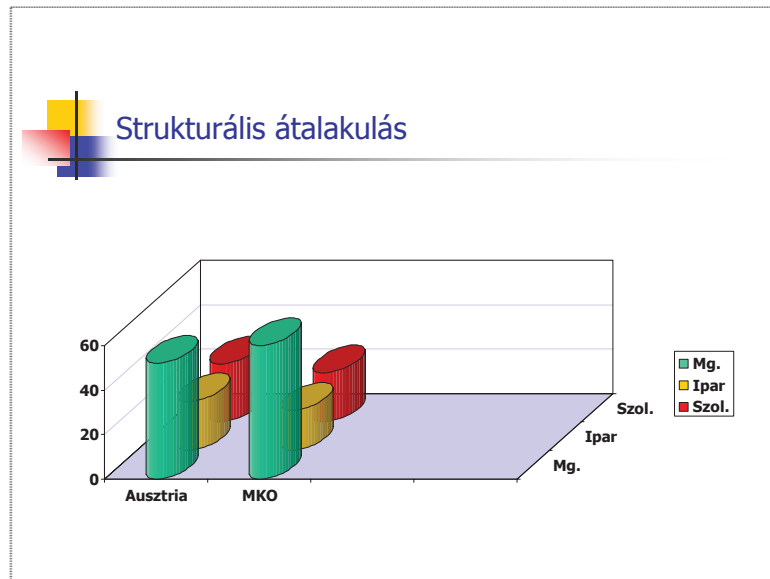
A mai Magyarország területén kősólelőhelyek gyakorlatilag nem maradtak, a földgáz-, illetve olajkitermelés a két világháború közötti időszakban megindult ugyan, de elmaradt a Kissármás térségében fellelhető készletektől.

A trianoni béke a területi változások mellett (93 000 km²-re zsugorodó új országterület, amely a háború előtti 32,7%-át tette ki) strukturális változást is eredményezett. Az őstermelésben foglalkoztatottak aránya a háború előtti Magyarországon 64,5%-ot tett ki, az új Magyarország területén mindössze 55,8%-

¹⁵ Magyarország története VII/1. I.m. uo.

ot. Látszólag növekedett a bányászatban és iparban foglalkoztatottak aránya: 17,1%-ról 21,4%-ra. A kereskedelemben és a hírközlésben az arány 6,5% helyett 8,7%, az egyéb területeken 11,9% helyett 14,1% lett.

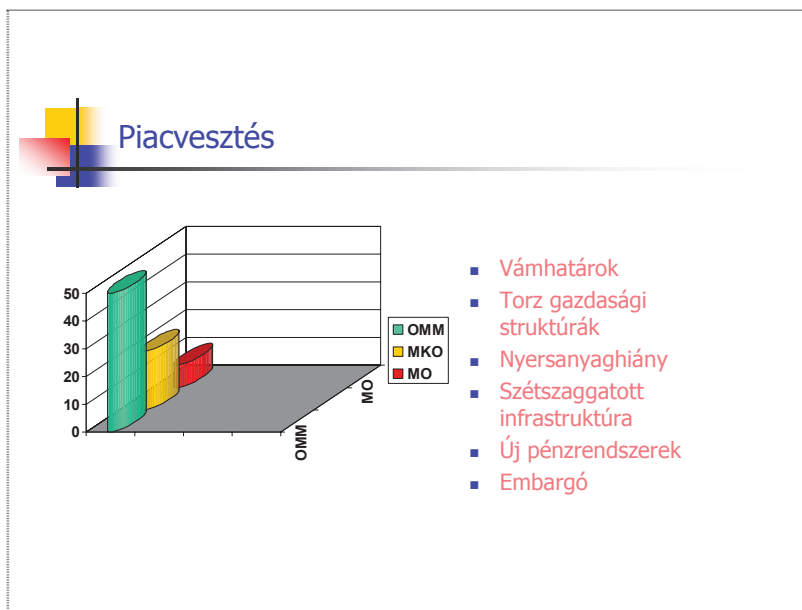
III. A válság anatómiája

Magyarország az említett változások következtében új gazdasági egységgé vált, gazdasági létfeltételei döntően és alapvetően átalakultak. Az új országterületen kialakuló gazdaság számára egyrészt nyersanyag-behozatali forrásokat kellett keresni. Másfelől piacokat, hogy a gazdaság működőképessége biztosítható legyen.

A háború előtti Magyarország teljes kivitelének 70–80%-át a Monarchia osztrák–cseh tartományai vették fel és körülbelül ilyen mértékben származtak ugyanazon területről az iparcikkek. Elősegítette a Monarchián belüli kereskedelmet a vámmentesség, a közös pénzrendszer, az összekapcsolódó hitelrendszer, vagyis a kereskedelem lényegében belkereskedelmi jelleggel bonyolódott. Most viszont vámakadályokkal nehezített körülmények közé került. Elengedhetetlen volt az, hogy a nagyarányú behozatalt valamilyen módon a magyar gazdaság ellensúlyozza.

Ez viszont igen nehéz volt, hiszen az új országterület fában, fémekben, ércekben szegény volt, de a textilipari nyersanyagok egy részéből is importra szorult. A területi változások nyomán a – főképpen Budapesten összpontosuló – magyar feldolgozóipar elveszítette nyersanyagbázisát (például a kohászat termelőképességének pusztán 31%-a, a vasérctermelésnek 11%-a maradt az új Magyarország területén). Hasonló helyzet volt a faiparban, ahol – az erdőségek híján – mindössze 16%-os volt a kapacitás. A térség országai, ahogy utaltunk rá, úgy értelmezték a Trianon után kialakult helyzetet, hogy a régi gazdasági szála-

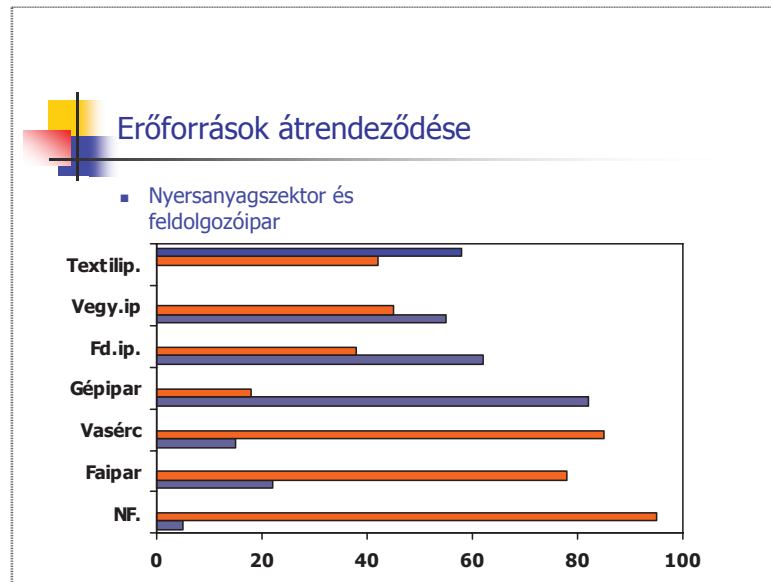
kat szét kell rombolni, a hagyományos áru-, piaci és tőkekapcsolatokat fel kell számolni, illetve minimalizálni szükséges. Bár a békeszerződések tartalmazták a monarchiai vámok életben hagyását, az 1920-as évektől világszerte vámemelések zajlottak, és az ebben a térségben kialakuló infláció a monarchiai vámok alkalmazását lehetetlenné tette. A 20-as években kialakuló vámtételek átalakultak, emelkedtek és romboló hatással korlátozták a gazdasági kapcsolatokat.

A békeszerződések szerint a Monarchia utódállamainak az 1906. évi monarchiai vámtarifákat kellett volna alkalmazniuk kereskedelmükben. A háborús rendszabályok miatt azonban a monarchiai vámtarifák is bonyolultabbak lettek. Behozatali és kiviteli tilalmak széleskörű alkalmazása alakult ki. A tilalmi rendszabályokat a békeszerződés után gyakorlatilag életben tartották, sőt 1921. július 15-én radikálisan kiterjesztették Magyarországon is, különösen az ipari késztermékek importját szigorították meg.

Természetes törekvés volt az importcsökkentés magyar részről is. Végeredményben az új vámtarifák a magyar gazdaság bojkottját jelentették a kisantant országok részéről. A kereskedelem korlátozását és beszűkülését, a magyar gazdaság működésének és fejlődésének akadályozását eredményezték. A vámtarifák általános jellemvonása volt, hogy a vámtételek nagysága jelentősen meghaladta a háború előtti mértéket. A Duna-völgy egymásra acsarkodó kisnemzetek világává vált, ahol a gazdasági együttműködés korlátozódott. A volt osztrák és cseh területekről hazánkba szállított áruk értéke (a területváltozásokat figyelembe véve) 1913-ról 1924-re 60%-kal csökkent. Csehszlovákia például lisztszükségletének a felét, Ausztria búzaimportjának a harmadát az Egyesült Államokból vásárolta. Magyarország angol és francia ipari berendezések és gépek beszerzésére törekedett. Egyre erőteljesebben a német és olasz piacok felé kezdett orien-

tálódni. A behozatalban az osztrák és csehszlovák részesedés egyharmadára, a kivitelben a felére csökkent.

A válság másik lényeges összetevője a kialakuló infláció volt. A húszas évek elejére az inflációs politika tudatos pénzügypolitikává vált. Ez a politika 1921 nyarán bontakozott ki és a pénz egyre nagyobb mértékű inflálódásához vezetett. Ebben az időben 17,3 milliárd korona bankjegy volt forgalomban. Egy év leforgása alatt ez megháromszorozódott. 1924 tavaszára a forgalomban lévő pénz mennyisége már elérte a kétezer-ötszázmilliárdot. Természetesen a növekvő pénzkibocsátás a pénz rohamos értékromlásához vezetett. Amíg 1 aranykorona 1919 augusztusában 9,9 papírkoronát jelentett, 1924 májusában 1 aranykorona már 18,400 papírkoronával volt azonos. Ezzel párhuzamosan az állam hatalmas hiteket folyósított a nagybirtoknak, mégpedig valorizálatlan formában. A pénz értékcsökkenését nem számították be a törlesztéseknél. Ilyen módon a kormány inflációs konjunktúrát kívánt kiváltani.

A romló papírpénzben nyújtott hitelek – aranyban vagy természetben számított – értékét nem határozták meg, így a visszafizetés esedékességekor töredékére zsugorodott értékű papírpénzt kellett visszafizetni.

A valorizálatlan hitelek játszották a legnagyobb szerepet a finanszírozásban 1921–1924 között. A kialakuló inflációs konjunktúra körvonalai abból adódtak, hogy jelentős korszerűsítés zajlott a felvett hitelekből, csökkentek a munkabérek, valamelyest csökkentek a termelési költségek is, és egy hatékonyabb, modernebb gazdaság körvonalai kezdtek kirajzolódni a húszas évek közepére. A súlyos inflációból csak külföldi, adott esetben népszövetségi kölcsönrel és jelentős külföldi hitelfelvételekkel lehetett kilábalni. A Bethlen-kormány 1923-ban jelentette be igényét a Népszövetségnél 50 millió aranykorona rövidlejáratú és kb. 600 millió aranykorona hosszúlejáratú kölcsönre. 1924-ben került sor a kölcsön

folyósítására, miután 1923-tól népszövetségi delegáció tanulmányozta Magyarország gazdasági helyzetét. A kért összeget a Népszövetség csak részlegesen hagyta jóvá, és 307 millió aranykorona kölcsönt szavazott meg.

Az 1924. évi 4. törvénycikk beiktatta a stabilizációs törvényt, az 5. törvénycikk életre hívta a Magyar Nemzeti Bankot, amely formailag az államtól független pénzügyi részvénytársaság volt, a bankjegykibocsátás monopóliumával felruházva. Kiegészítette a felvett hitelt a Bank of England 4 millió fontos kölcsöne és kötelezettségvállalása a magyar korona angol fontra válthatóságáért. A 20-as évek közepére megindult a külföldi tőke beáramlása is. A Magyar Pénzügy 1924. november 5-i számában már előlegezte, hogy „a népszövetségi kölcsönök csak kezdet, amely után jönnie kell további hitelműveletek egész sorának”. Valóban realizálódott a Rimamurányi Vasmű rekonstrukciós hitele, 48 vidéki város vett fel kölcsönt, 1926–89 között 38 hosszúlejáratú hitel-megállapodás született, a megyék 62 milliós kölcsönt vettek fel, a vidéki városok egy második hullámban 35 milliós kölcsönt jegyeztek, illetve vettek fel. Külön kölcsön volt a főváros áramellátásának javítására: az angol Talbot konszerntől felvett összeg 92 millió pengőt tett ki. Erőművek építését, a Budapest–Hegyeshalom vasútvonal villamosítását is kölcsönből fedezték. Az évtized legnagyobb kölcsöne a svéd hitel volt, a gyufaipar svéd kézre juttatása fejében 190 millió pengős hitelt biztosított a svéd fél a földbirtokreform lebonyolítására.

1924 és 1931 között összesen 1,3 milliárd pengő hosszúlejáratú hitel áramlott az országba, ugyanezen időpontban a rövidlejáratú hitelek összege elérte az 1,7 milliárd pengőt. Ennek 40%-át áruhitelek tették ki.

A 20-as évek Magyarországon rendkívül nagy összegű hiteleket vettek fel. Pengőre átszámítva, az évi átlagban 400 milliót meghaladó hitelek még a háború előtti mértéket is meghaladták, ugyanis Magyarország akkor pengőre átszámítva 300 millió pengőt vett fel. A kölcsönök jelentős részét infrastrukturális beruházásokra fordították, rövidlejáratú hiteleket beruházási célokra nem lehetett alkalmazni. Meglepően alacsony hányadot ruháztak be ipari, villamosítási vagy termelési célokra. Ránki György számításai szerint a hosszúlejáratú hitelek 40%-át a tartozások törlesztésére fordították. E hitelek felhasználásának legnagyobb tételét a városok és a megyék kapták, az összeget 40–50 felé tagolva, szétaprózza hasznosították, főleg város- és köztségfejlesztési célokra, infrastrukturális építkezésekre.

Az ipari termelés fejlesztésére 150 milliós hitelösszeg körvonalazódott. A termelő beruházások a hosszúlejáratú hiteleknek kb. 20%-át tették ki. E hitelösszegek 15%-át a termeléssel közvetlen összefüggésben nem álló építkezések: közegészségügyi, közoktatási beruházások, lakásépítési akciók, kórház- és iskolaépítési programok jelentették. A felvett hitelek meglepően nagy részét, 25%-át az államapparátus bővítésére és különböző állami építkezésekre fordították.

A tízes–húszas évek fordulóján bekövetkezett történelmi változásokkal, illetve a trianoni békeszerződéssel a magyar gazdaság új helyzetbe került. Ez nem egy olyan szokásos gazdasági válság volt, mint amilyent a nyugati gazdaságok átéltek az I. világháború után. Olyan komplex válságról volt szó, amely a területi átrendeződésből, piacvesztésből, a Kisantant megalakulása következtében kiala-

kult ellenséges viszonyból, a Duna menti kisállamok elzárkózásából, a magyar gazdaságot sújtó blokádból, a nyersanyagkincsek jelentős részének elvesztéséből, a monarchiai piacra termelő feldolgozóipar jelentős részének kapacitáskihasználatlanságából együttesen következett.

Rezümé

Trianon gazdasági hatásai

Az előadás érzékelteti az 1918–20 közötti gazdasági változásokat. Elemzi a Monarchia összeomlását, annak piaci hatásait, illetve a Magyar Korona Országainak sorsát, valamint a békeszerződés gazdasági következményeit.

Különös figyelmet szentel a Monarchia 50 milliós és a Magyar Korona 21 milliós belső piaca összeomlásának, és az új belső vámhatárokkal és pénzrendszerekkel jellemezhető helyzet gazdasági hatásainak.

Új helyzetet teremt a kialakuló Magyarország számára, hogy a nyersanyagkészletek a demarkációs vonalakon, majd a későbbi határokon kívül helyezkedtek el, ami a gazdaság stabilizálását hosszú ideig lehetetlenné tette. A Monarchia szükségleteire dolgozó és annak gazdasági integrációjába beépült magyar feldolgozóipar több mint kétharmada ugyanakkor az új magyar országterületen, ill. főképpen Budapesten összpontosult. A háborús összeomlással párhuzamosan a magyar gazdaság elveszítette azt az integrációt, amelyben működött, nyersanyagforrásait, amelyek éltették (pl. fa, vasérc, feketeszén, színesfémkészleteinek döntő többségét), és gyakorlatilag egy szűk, alig 7 és fél milliós belső piacra szorult vissza.

A változások a mezőgazdaságot is súlyosan érintették, hisz az ország gabonatermő területeinek és állattartó övezeteinek (Bácska, Bánát, Csallóköz, Mezőség, Szilágyság stb.) meghatározó része külföldre került. Súlyosbította a helyzetet az óhatatlanul kialakuló bizalmatlanság és ellenségeskedés, amely lehetetlenné tette a hagyományos, és korábban gyümölcsöző gazdasági kapcsolatokat újraépítését.

Hozzátennénk, hogy a Monarchia a maga korában eredményes és hatékony gazdasági egység, a világ hatodik ipari hatalma volt, amely minden résztvevő országnak és népnek gazdasági értelemben feltétlen előnyöket jelentett. A politikai okok miatt széttagolódott új Közép- és Délkelet-Európának hosszú idő kellett a gazdaság helyreállítására és a gazdasági növekedés újbóli elindítására. A Monarchia, mint gazdasági keret, sokkal pozitívabbnak bizonyult, mint a politikai modell. Sajnos, politikai értelemben nem tudta betölteni a térség népeit integráló és szabadságukat, és autonómiájukat biztosító funkcióját.

Resumé

Hospodárske dopady trianonskej mierovej zmluvy

Príspevok sa venuje hospodárskym zmenám v rokoch 1918–20. Rozoberá rozpad Monarchie a jeho trhové dopady, resp. osud krajín Uhorskej koruny a hospodárske následky mierových zmlúv.

Osobitnú pozornosť venuje zrušeniu spoločného trhu 50 miliónovej Monarchie a 21 miliónovej Uhorskej koruny a ekonomickým dopadom novej situácie, ktorú možno charakterizovať zavedením nových vnútorných colných hraníc a peňažných systémov.

V novej situácii sa ocitlo aj konštitujúce sa Maďarsko, lebo surovinové zásoby sa ocitli za demarkačnými líniami, nastávajúcimi hranicami, čo na dlho znemožnilo stabilizáciu hospodárstva. Súčasne však viac ako dve tretiny uhorského spracovateľského priemyslu dovtedy pracujúceho pre potreby Monarchie a integrovaného do jej hospodárstva sa ocitlo na maďarskom území, resp. predovšetkým v Budapešti. Maďarská ekonomika zároveň s vojnovým kolapsom stratila aj integráciu, v rámci ktorej dovtedy fungovala, surovinové zdroje, ktoré ju živili (napr. drevo, železnú rudu, čierne uhlie, rozhodujúce množstvo zásob farebných kovov) a bola obmedzená na pomerne úzky, sotva 7 a pol miliónový vnútorný trh.

Zmeny citelne postihli aj poľnohospodárstvo, veď absolútna väčšina obilníc a okolitých oblastí živočíšnej výroby krajiny (Báčka, Banát, Žitný ostrov, Mezőség, Szilágyság atď.) sa ocitli za hranicami. Situáciu sťažovala neodvratne sa prehlbujúca vzájomná nedôvera a nepriateľstvo, čo znemožnilo znovu vybudovať tradičné a pôvodne plodné hospodárske kontakty.

Dodajme, že Monarchia bola predtým úspešným a účinným hospodárskym organizmom, medzi priemyselnými mocnosťami sveta zaujímala šiestu pozíciu, čo pre každý zúčastnený štát a ľud znamenalo v ekonomickom zmysle bezpodmienečnú výhodu. Z politických dôvodov roztrieštená nová juhovýchodná Európa potrebovala dlhý čas na obnovu hospodárstva a ekonomického rastu. Monarchia v zmysle ekonomického rámca sa ukázala byť omnoho pozitívnejšou ako politický model. Žiaľ v politickom zmysle nedokázala zabezpečiť funkciu integrujúceho činiteľa svojich národov, ktorý by dokázal zabezpečiť aj ich slobodu a autonómiu.

Summary

The Trianon Peace Agreement and Its Economic Consequences

According to the Trianon decision of Great Powers Hungary lost its position in the Austro-Hungarian Monarchy and also lost two-thirds of its territory and population. The Historical-Hungary had about 283.000 km² territory, the postwar country had only 93.033 km². The peace treaty of Trianon deprived Hungary of one-third of its ethnic population. 3,3 million Hungarians were cut by the new borders from their fatherland. Hungary lost its markets in the Austro-Hungarian Monarchy (50 million market) and lost its own former inside market, too (21 million market).

The peace treaty gave the raw materials of Carpathians to the new countries (Romania, S-H-S State, Czechoslovakia) and the 60% of manufacturing industry left in the territory of postwar Hungary. It resulted in a special economic crisis in the twenties. The new countries closed their borders and had a boycott-policy against Hungary.

The railway lines determined the new frontiers running around new Hungary in a length of 1000 km in the North, Northeast and Eastern part of the country. The main argument was that, the new born countries were in need of communication lines. That was the reason why borders cut some wide belts of Hungarian ethnic territories.

On the contrary of the circumstances mentioned above the Hungarian economy began a growing period in the late twenties. The author analyses both the facts of the crises in the early twenties and the results of the second half of the decade. The essay originally

has some figure about the destroyed and cut Hungarian economy (see Hungarian industry after Trianon) According to the author 82,2% of machinery, 22,3% of wooden industry, 41,4% of textile industry, 23,4% of paper manufacturing and 89,2% of printing industry stayed in the territory of postwar Hungary. On the contrary the raw materials were given to the new-born Antant-created countries (iron ore 89%, pig iron production 69%).

The author analysed the beginning of postwar development: credit policy, investments, monetary stabilisation. Hungary stabilised its monetary system in 1927, supported by Geneva. The new money (pengő) gave a new impetus to the Hungarian economy.